

zik a világ teremtése és a végítélet (NÉGY APOKRIF), ugyanazzal a személytelenséggel tud róla számot adni, mint a teremtő. Erre mintegy „ráadásul kapta” személyes emlékeit – Füst Milán tárgyairól, Szabó Lőrincsel való csatangolásairól, egy megfejthetetlen értelmű találkozásról Jékely Zoltánnal a megáradt Duna partján és egy görög költővel, talán Riiszossal közösen elköltött ebédéről, amelyről már senki nem döntheti el megelőjén kívül, hogy közben egy jelképes értelemmel bíró metakommunikáció zajlott-e, avagy egy párbeszéd akadt-e el a nyelvi nehézségeken.

A teljes méltóságában megjelenő öregembert groteszk vonások egészítik ki. Elég tükörbe néznie, hogy meglássa az öregség természetes függelékét, az elaggott emberi testet, amellyel nem lehet távolságtartás nélkül azonosulnia (AMELYBEN AZON TÖPRENG HOGYAN SZABADULJON MEG A VÉNEMBERTŐL AKI SZEMBE NÉZ VELE).

A pátosszal átítatott költészetet művelő Rákos Sándor időről időre vonzódik a disszonáns megszólaláshoz. Ezek a groteszkül megformált darabok mintha ellenpontozni kívánják a „komoly” verseket. A szerző mély formakultúrája miatt nem sikerületlenek, de nem alkotnak költészetében egy másikat, a fősodorral értékben megegyező sorozatot. Így van ez ebben a kötetben is. A KANCSALRÍM ciklus és egy-két más vers kísérletében tetten érhető a mozdulat, amellyel a felnőtt guggol le a gyerekek közé, hogy részt vegyen játékaikban, amiket nem tud komolyan venni.

Az utolsó ciklus, AZ ELRAGADTATÁSRÓL történetmondó három darabja az ősköltészet nyelvén szólal meg, amely az asszír–akkád fordítások idején épült be Rákos Sándor széles spektrumú költészetébe. Ennek a fajta dikciónak a hitelességét a szavak elrendezésében érezhető statikusság adja. Minden szó olyan mozdíthatatlannak tűnik a szövegben, mintha a világ kezdetével együtt születtek volna a helyükre, ahol később az énekmondó rájuk talált. De statikus maga a gondolatritmus is, amely durva tömbökből építi fel a szövegeket. E három történet súlyos és lomha igazságai mintha saját magukat világítanák csak be. Az első és az utolsó szó közötti zárt térben szórják szét sugaraikat – a lírai darabok revelációszerű összevillanásai után.

Rákos Sándor a „nagy szent” költészet utolsó hívői közül való, akik még kóstolták az égből hullt szavakat. Ha később elkésesült is a szájjuk, azért nyelvük még emlékszik az eredetiség, a pontosság, az érdekesség és a hagyomány első ízére.

Kun Árpád

KICSODA EDICSKA, ÉS MIÉRT OLYAN, AMILYEN?

Ha az ember az orosz irodalom alkotóinak vagy olvasóinak békés társalgásába némi élénkséget akar vinni (a nemrég még Szovjetuniónak nevezett földrajzi egységen belül vagy azon kívül), elég bedobnia a társalgásba Eduard Limonov nevét. A Molotov-koktél nem robban úgy, mint ez: a ma Párizsban élő *Edicska*, vagy ahogy legújabban nevezi magát, *Edward*, világszerte irritál, szélsőséges dühöt, tiltakozást, rajongást, feltétel nélküli odaadást vált ki a viselkedésével és a könyveivel is. Beleértve azokat, akik leteszik a fősüt, hogy még életükben egy sort sem olvastak tőle, és még annál is kevésbé fognak a jövőben.

Hát igen, hozzá kell szoknunk, hogy a hozzánk végre elérkező *szabad orosz irodalom*, amelyet a Szovjetunióból az elmúlt húsz évben kiengedett háromszázszáz emigráció, „a harmadik hullám” hozott létre, *más*. Többek között azért más, mert Limonov is a része, aki ÉN VAGYOK AZ, EDICSKA című amerikai-szovjet–orosz–ukrán–baloldali csavargóregényében* angyali szemérmertlenséggel és nyomasztó részletességgel, tárgyszerűen beszámol a véletlenszerűen útjába került, ismeretlen és piszkos néger csavargókkal átélt szenvedélyes homoszexuális kalandjairól. Igaz,

* A regény első fejezetét a *Halmi* 1990/4. számában közöltük. A tapintatos recenziens nem húzza az orunkra, így magunk tesszük meg: tájékoztatlan-ságból nem az orosz eredetiből, hanem angol fordításából készítettük a fordítást. A könyvet időközben M. Nagy Miklós lefordította, várhatólag az Interart Kiadónál fog megjelenni.

tündérszép felesége (ma már egy olasz herceg hitvese) minden porcikájáról és kóros kielégíthetlenségéről is a – szintén mindkét nemmel folytatott – szerelmi kapcsolatokban.

Limonov extravaganciája mindig politikai megnyilvánulásaiban volt a leginkább gyomorfelkavaró: még amikor az Egyesült Államokban élt, többször hitet tett Kadhafi iránti olthatatlan rokonszenvéről, New York utcáin tüntetést szervezett az akkor gorkiji száműzetésében kínlódó Szaharov ellen, 1989 nyarán pedig a Whitland-alapítvány budapesti konferenciáján a száznál is több Nobel-díjas és egyéb notabilitás jelenlétében rezzenéstelen arccal, a helyéről a szónok szavaiba bekiabálva „védté meg” a Ribbentrop–Molotov-paktumot, azzal érvelve, hogy azt mégiscsak megelőzte München... (Igaz, amikor az orosz szekció ülésén később az észt Paul-Erik Rummo ezt azzal utasította vissza, hogy „az egyik disznóság nem menti a másikat”, Limonov nyomban igazat adott neki.)

Az elmúlt két évben, mióta visszatérhet hazájába, *Limonov író* (ez szintén gyakori önmeghatározása, így, harmadik személyben) minden alkalmat felhasznál, hogy dicsérje a KGB-t és a rendszer erőszak szervezeteit. A moszkvai lapokban, a televízióban és a rádióban uszít a nyugati értékek ellen, élénk színekben az éhínség szélén álló honfitársai elé festvén a kapitalizmus borzalmait. Előadásokat tart továbbá a peresztrojka káráról és a *Litjeraturnaja Gazetában*, a moszkvai *Esben*, már hónapokkal az augusztusi puccs előtt követele a katonai hatalomátvételt...

Ezen a ponton alighanem minden ép erkölcsi érzékű olvasóban felvetődik, hogy mi az ördögnek szót ejteni egy ilyen féregről. A válasz egyszerű: mert akiről nem beszélünk, az nincs. Limonov pedig *van*, él, *hat*, provokál, felháborít. És ráadásul, *mindennek ellenére*, gyakran varázslatosan tehetséges prózát ír.

A most ötvenedik életéve körül járó, ám fiús külsejét féltő gonddal őrző Limonov egy harkovi KGB-tiszt fia, aki tizenéves korában Moszkvába szökött. Noha szülővárosában is tagja volt egy ezoterikus, amatőr irodalmi körnek, igazából a fővárosban került be a nonkonformista művészek, elsősorban festők társaságába. Sokáig nem tekintették annak, aminek a legjobban szeretett volna látszani: költőnek. Viszont kifejezetten komoly hír-

névre tett szert a magasértelmiség kedvenc nadrágszabójaként – Moszkvában ma is rangot jelent Edicska varrta nadrágban feszíteni –, s tudták róla, hogy meghitt kapcsolat fűzi Vlagyimir Majakovszkij egykori kedveséhez, a nagyanyjának beillő Lilja Brikhez.

Limonov Moszkvában ismerkedett meg Jelena Scsapova költőnővel és manökennel, aki a felesége lett. A két bohém fiatal, kihasználva az 1970-es évek elején elindult zsidó emigrációs hullámot – noha a zsidósághoz az égvilágon semmi közük sem volt –, egy szabadabb, kalandosabb élet reményében, ám a megteremtéséhez szükséges elszántság és céltudatosság nélkül, könnyedén távozott a Szovjetunióból.

Az ifjú pár New Yorkban telepedett le, ahol Limonov egy ideig a *Novoje Russzkoje Szlovo* című orosz nyelvű napilapnál dolgozott. Miután innen távoznia kellett, és Jelena is elhagyta, a fiatal orosz emigráns az amerikai társadalom peremére került. Ekkor született és erről szól az *ÉN VAGYOK AZ, EDICSKA*: a munkanélküliség, az első homoszexuális élmények, a narkómánia, az alkalmi munkák, a politikai deviancia, a zseni- és egyben gazemberségtudat számtalan megnyilvánulása az igazi főszereplője.

Az *ÉN VAGYOK AZ, EDICSKA* kulcsregény. A szinte minden fejezetében emlegetett *Russzkoje Gyelo- (Orosz ügy-)* botrány, példának okáért, a *Novoje Russzkoje Szlovo*-ban esett meg. Borodatih főszerkesztőt, aki Limonovot kirúgta, igazából Szedihnek hívják, s 1989-ig ő jegyezte az USA-ban legrégebben megjelenő, meglehetősen primitív orosz nyelvű napilapot. Minthogy a regénybeli szereplő neve Szakállast, életbeli prototípusáé pedig Oszt jelent, az amerikai orosz emigráció alkotta ma már százezres olvasóközönség számára nem okozhat nehézséget, hogy felismerje, kőről van szó.

A felismerés nem fokozta Edicska népszerűségét. Ugyanilyen „transzparens” a regényben Eraszt Provozvesztnij szobrász emlegetése is, a világhírű Ernszt Nyjezvesztnijé, aki a Hruscsov-korszak heves értelmiségellenes, főleg pedig művészellenes kampányának egyik áldozata volt. Hruscsov személyesen is támadta, a család kérésére később mégis éppen ő állította fel a bukott politikusként meghalt Hruscsov síremlékét. Limonov szá-

mára azonban Nyeizvesztinij nem nagy művész és még csak nem is az az orosz ember, aki az emigránsok közül legelőször ajánlotta fel egykori hazájának, hogy ingyen hatalmas emlékművet tervez Kolimán a sztálinizmus még mindig – sőt egyre inkább – ismeretlen számú áldozatainak. Edicska ábrázolásában Provozvesztinij egyszerűen részeges és szeretőt gyakran váltogató moszkvai duhaj.

Limonov regényének azonban az egyetlen fontos szereplője imádott önmaga, a kifinomult zseni, aki nem győzi hangsúlyozni, mennyire érzékeny, mennyire a világ felett áll. Különösen olyankor tolul fel benne ez a kevély gondolat, amikor éppen mocskos és büdös fekete csavargók teszik magukévá egy sikátorban, vagy neje szeretőjének holmija között turkál. A zseni azonban máshol éppoly megkapó őszinteséggel mondja magáról: „Tudom, hogy torzszülött vagyok.”

És civilizált polgári társadalmunk értékrendje szerint Limonov valóban torzszülött. Ennek semmi köze a szovjet rendszerhez meg az egypártú diktatúra személyiségtorzító hatásaihoz, sőt még a KGB-tiszt apához sem. Limonov minden rendszerben a társadalom peremén vagy még inkább a társadalmon kívül élő ember lett volna. Nem azért, mert oda szorult, hanem mert ott érzi jól magát. A manhattani éjszaka fekete bűnözői azért jelentik természetes közegét, mert tizenöt éves korától maga is a harkovi alvilág tagja volt, rablásokban, lopásokban vett részt, jó néhány cimboráját köztörvényesként halálra ítélték és kivégezték.

Limonov és a hozzá hasonló emberek az emigrációtól, Amerikától a szabadság édes érzését várták. Tapasztalatuk azonban azt mutatja, hogy az emberi társadalmakat működtető toleranciahatárokat nem csak a politikai tűrőképesség pontjai jelölik ki. Amerikának megvannak a nagyon is kemény feltételei az alkalmazkodásra, s ha valaki nem tesz maradéktalanul eleget ezeknek, akkor nem is álmodhat a működő társadalom biztosította kényelemeiről. Edicskának esze ágában sem volt kívülről rákényszerített elvárások szerint élni. Következésképpen Edicska csalódott Amerikában. „...Csak addig volt szükségük ránk ezeknek a demagógoknak, amíg odaát voltunk. Itt aztán mindenkinek befogják a poszóját a szociális

segéllyel, aztán kész, tovább nem szarakodnak velünk. Nyomás, Vászja, élvezd a szabadságot.

A hidegvérű amerikaiak átkozottul okos faszik. Azt javasolják a magunkfajtának, hogy váltsunk szakmát. Csak azt nem értem, nekik miért nem akaródzik szakmát változtatni. Az üzletember, aki elvesztette fél vagyonát, inkább leugrik irodaházának negyvenötödik emeletéről, de nem megy el éjjeliórnek. Megtörni a Szovjetunióban is megtörhettem volna, hát akkor mi a fasznak kellett idejőnnöm? A szovjethatalom is csak azt kívánta tőlem, hogy változtassak szakmát.

No persze mi is megérjük a pénzünket – töprengek tovább –, a miénk a legkönnyelműbb emigráció. Általában csak az éhezéstől vagy a haláltól való rettegés kényszeríti az embereket, hogy felkerekedjenek és elhagyják a hazájukat, ha tudják, hogy talán soha többet nem térhetnek haza. Egy jugoszláv, aki elmegy Amerikába pénzt keresni, visszatérhet a hazájába, mi viszont sohasem. Én, Edicska, nem izgulok; jól tudom, hogy soha többé nem láthatom az apámat és az anyámat.

A szovjet rendszerrel a mi saját bajkeverőink fordítottak szembe bennünket – Szaharov és Szolzsenyicin utak és a hasonzorúek –, akik sohasem látták szemtől szembe a nyugati világot. A konkrét okok mellett – az értelmiség részt követte az ország vezetéséből, az őt megillető szerepet követte – a becsvágy vezérelte őket, mindenáron ki akartak tűnni. S ahogy Oroszországban lenni szokott, nem tartottak mértéket. Lehel, hogy a szándékaik becsületesek voltak, csak ők is lépre mentek, de becsaptak bennünket is. Így vagy úgy, de ők voltak a „szellemi vezéreink”. Az értelmiség olyan hevesen fordult szembe saját hazájával és annak társadalmi rendjével, hogy a legerősebbek [természetesen Edicska Limonovról van szó – G. Á.] sem tudtak szembeszegülni ezzel a mozgalommal, őket is elragadta a hev. Így aztán mindannyian rohantunk Nyugatra, amint alkalom adódott. Jöttünk, mint a veszetek, s amikor láttuk, hogy milyen út az élet, sokan, talán mindannyian szaladtunk volna haza, de nem lehel. Rossz emberek ülnek a szovjet kormányban, rosszak...

Az átkozottul okos amerikaiak azt javasolják az olyan embereknek, mint én és Aljosa, hogy keressünk új szakmát. De hova tegyem a gondolataimat, az érzéseimet, tíz évet az életemből, a verseskötelemet, és hova tegyem önmagamot, a finom lelkű Edicskát? Rejsem az egészet pincéregyneruha alá? Megpróbáltam ezt is, basszátok meg. De már nem

tudok egyszerű ember lenni. Én már orokre el vagyok rontva. Már csak a sír javíthat meg.

Az amerikai biztonsági szervek majd még vesződhetnek velünk. Hiszen nem törünk meg mánnan. Néhány év múlva a terroristák között, a különböző felszabadítási frontokban keressétek majd az oroszokat. Én figyelmeztetek benneteket.” (M. Nagy Miklós fordítása.)

Az önkínzóan és öntetszelgően őszinte ÉN VAGYOK AZ, EDICSKA – amelyre a vérig sértett feleség ÉN VAGYOK AZ, JELENA című akciófilm-albumával válaszolt – Limonov számára meghozta a nemzetközi elismerést. A sikeren felkelkedett fiatal író jó érzékkel folytatta a munkát, visszafelé az időben: SZAVENKO, A KAMASZ című regényének a harkovi tinédzser bűnözők és prostituáltak kérésselhetlen törvényeken nyugvó világa a tárgya, központi motívuma azonban egészen más: az ártatlanság elvesztése. Limonov költővé válásának és első házasságának története A FIATAL GAZEMBER; ez a regény azzal zárul, hogy szerzőnk felgyújt egy házat, mert neki ehhez joga van.

Limonov emigránskorszakáról egy másik kulcsregényt is írt a HÖHÉR címen. A biszexualitás mellett ennek már a szadomazochizmus is fontos eleme: egy Ludwig nevű lengyel ellenzéki emigráns a löszereplője, aki mint afféle huszadik század végi Szépfű, hatalmas pénzért szadomazochizmusórákat ad egy milliomos amerikainak, ám vallási tébolyban szenvedő filozófus honfitársa megöli őt, mielőtt házassága révén beépülhetne a felső tízezer életébe. Az író apjáról és anyjáról szóló NEKÜNK IS VOLT NAGY KORSZAKUNK – a sztálini korszak idealizálásával és még enyhe peresztrojkaellenes élel – pedig megjelent a Znamja című moszkvai folyóiratban. Ezzel Edicska Limonov visszatért a reményei szerint új Oroszországba.

1990-ben pedig az önnön szemében Edwarddává avansált Edicska egy francia kiadó felkérésére regényes formában megírta élményeit, amelyek 1989 decemberében, az emigráció óta legelső szovjetunióbeli útján érték. Az orosz irodalom tehát eleven valóságában, tematikájában és művekben is visszatérően van eredeti közegébe, az orosz valóságba. Ennek a történetnek csupán ennyi a happy endje.

Gereben Ágnes

A KRÓNIKAIÁRÁS BOROTVAÉLE

Ungváry Rudolf: Utána néma csönd
A miskolci egyetem 1956-os diákkarparlamentjének története

Történelmi Igazságtétel Bizottság–1956-os Intézet,
1991. 243 oldal, 170 Ft

Ha valakinek a kezébe akadt Ungváry 1991 októberében napvilágot látott dokumentumkötönyve, és – mondjuk annak kapcsán, hogy ebben a szerző úgy választja szét magát írói-narrátori, kérdezői és interjúalanyi szerepekre, ahogyan A GÉPFEGYVER SZÁLKERESZTJE (Holnap Kiadó, 1991) című prózakötetében is több elbeszélőt állított saját maga helyére – ebben az olvasóban kíváncsiság ébredt volna e rejtélyes alak iránt, akkor valamelyik téli estén szerencséje lehetett megpillantani őt a képernyőn. Azt, ahogy Gazdag Gyula filmjének egyik portréfigurájaként kilép kertjének kapuján egy ruganyos mozgású, karcsú, szőkeből őszülő, fess férfi, aki egy jó tízest letagadhat, hisz negyven-egynéhány évesnek ha látszik, és okosan, komolyan, kissé talányosan magyaráz a kamerának, miközben a villamosmegálló felé tart, majd besétál a várbeli Széchényi Könyvtárba, leül az éppen szóban forgó kutatómunkán halk duruzsolással dolgozó számítógép elé, aztán felénk fordul, és beszélni kezd az 1956-os miskolci forradalomról. A szikáran érzelmes szavak, a higgadtan visszafogott gesztusok is jezik, hogy a beszélő felkavaróan érintett tárgyában, amelyet talán elmúlt szerelmeinél is hevesebb érzésekkel tud ma is a magáénak, hiába ölt fel a szakkutató szerepét s ül be annak kellekei közé.

Ha az olvasó aztán visszatért a forgatás óta már elkészült kötethez, ugyanerre ismerhetett rá: A magára a krónikások önfegyelmét kiszabó Ungváry dokumentum-forगतókönyve mögött mintha sokréttű és erős szenvedélyek izzának. Noha megfogalmazott mondatokként ritkán s talán csak akaratlanul hagy nyomot a könyv lapjain, indulat, szégyen, düh és valami aszketikus, fojtott pátosz érződik e munkában. Indulatok – azokkal az életekkel és évtizedekkel szemben, amelyeket ez az alkura képtelen szemtanú szinte csak a